

A SZEMES FEHÉRJÉK TERMELÉSHEZ KÖTÖTT TÁMOGATÁSÁNAK HAZAI TAPASZTALATAI

OBSERVATIONS ON THE NATIONAL USE OF COUPLED SUPPORT FOR PROTEIN CROPS

Vásáry Miklós^{12*}, Baranyai Zsolt¹²

¹Gazdaságtudományi Intézet, Heller Farkas Turisztikai és Gazdasági Kar, Metropolitan Egyetem, Magyarország

²Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

Közvetlen támogatás, KAP reform, termeléshez kötés, érzékeny ágazatok

Keywords:

Direct payments, CAP reform, coupled supports, vulnerable sectors

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. szeptember 8.
Átdolgozva 2016. október 18.
Elfogadva 2016. október 20.

Összefoglalás

A 2014 és 2020 közötti Közös Agrárpolitika változásai miatt kibővíthetett az intézkedések rendszere, így megjelent a termeléshez kötött támogatások rendszere hazánkban is. Ennek révén olyan ágazat uniós támogatására nyílik lehetőség, melyek korábban nem részesültek ebben. A hatások előzetesen csak becsülhetők voltak. Az első időszak tapasztalati alapján napjainkra már vázolhatók egyes hatások.

Abstract

Following the changes of the Common Agricultural Policy (CAP) could be enlarge the elements and as a new element have been also created: the coupled direct payments. This process resulted for the targeted sectors several new situations and favorable conditions. It was not possible to describe all of the consequences. According the experiences of the first claim period, it can be summarized some consequences.

1. Bevezetés

A Közös Agrárpolitika (KAP) 2014 és 2020 közötti reformszakaszának kialakítása során számos ágazati és egyéb szakpolitikai törekvésre és elvárásra kellett hangsúlyt helyezni. Meghatározó jelentőségű volt a Többéves Pénzügyi Terv (MFF), az EU2020 Stratégia valamint a KAP esetében megjelenő kihívásokra adandó válaszoknak történő megfelelés igénye. A KAP céljaira tekintettel a költségvetési időszakokkal párhuzamosan futó reformoknak biztosítani kell 1) a fenntartható élelmiszertermelést; 2) a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodást és az éghajlatváltozás elleni ellépést; valamint 3) a kiegyensúlyozott területfejlesztést. [6]

A KAP reformjának technikai végrehajtását négy alapvető jogszabály biztosítja. Ezek közül a közvetlen támogatásokról szóló (1307/2013/EU) rendelethatározta meg, hogy az ilyen támogatások esetében milyen elemeket és elveket kell a tagállamoknak alkalmazni annak érdekében, hogy a fő KAP célkitűzések megvalósuljanak.[3]A korábbi reformszakaszokhoz viszonyítva több vonatkozásában is új vagy újszerűbb megközelítés keretében a tagállamok számára kötelező és választható, illetve a termelők számára kötelező és választható elemek széles köre használható. Ezen intézkedések sorában kiemelendő a termeléshez kötött támogatások alkalmazásának lehetősége.

* Kapcsolattartó szerző: mvasary@metropolitan.hu

A KAP kezdeti szakaszában jelentős volt a termelési eredményekre ható intézkedések rendszere, majd az 1992-es KAP reform során ezek jelentősen átalakultak, megszűntek. [1] A KAP 2008. évi felülvizsgálata során jelentek meg korlátozott mértékben (a teljes tagállami keret 3,5%-át lehetett termeléshez kötött jogcímekek működésére fordítani) az érzékeny vagy speciális helyzetben lévő ágazatok termelési és működési körülményeinek biztosítása érdekében. Fontos cél, hogy már akkor sem a termelés fokozása, bővítése, hanem csak a szinten tartása, a meglévő állapotok megőrzése volt a meghatározó az ilyen intézkedések megkezdésekor.

A jelen vizsgálat tárgyát is képező, 2014-től alkalmazható rendszerkeretében már jóval több pénzügyi mozgástérre nyílt lehetőség. Hazánk esetében például atagállami közvetlen támogatási keret 13%-a az érzékeny ágazatokra fordítható, azon felül további 2%-os keret a fehérjenövényekre vonatkozó intézkedések pénzügyi fedezetekére szolgál. A konstrukció esetében fontos szakpolitikai törekvés volt, hogy az átalagosan elérhető magasabb összegű támogatások helyett a differenciált, a tagállami szintű nehézségeket kezelő, arra figyelemmel kialakított és meghatározott feltételekkel működő nemzeti intézkedések készüljenek. Így olyan beavatkozásra nyílik mód, amelyek érdemben képesek az egyes országok termelőinek problémáit enyhíteni.

A kötött intézkedések hazai feltételeit meghatározó 9/2015. (III. 13.) FM rendelet alapján a húshasznú anyatehén, hízott bika, tejhasznú tehén, anyajuh, rizs, cukorrépa, zöldségnövények, ipari zöldségek, gyümölcsültetvények és bogyósok, szemes és szálás fehérje növények jogcímei esetében nyílt mód termeléshez kötött támogatására indítására 2015-től. [4]

Mivel a szemes fehérjék, ezen belül is a szójakerékben nem részesültek célzott agrárpolitikai intézkedésben célszerű hatásvizsgálatot készíteni. Mivel hazánk esetében cél, a GMO-mentes magas fehérjetartalmú takarmányok hazai előállításának bővítése, a szója kiemelt figyelmet élvez. [5] Ennek a szegmensnek a megerősítése elősegítheti a (főleg tengeren túli) fehérjeimport arányának csökkentését, az állattenyésztés takarmányigényének növekvő mértékben hazai előállításból történő kielégítését, így a hazai állattenyésztési ágazat is kedvezőbb helyzetbe kerülhet.

2. Adatbázis, módszer

A vizsgálatok előtt rögzíteni kell, hogy csak a közvetlen támogatások hatására fókuszálunk, annak ellenére, hogy több intézkedés együttesen befolyásolja a termelői döntéseket.

A szemes fehérje növények termesztői eddig csak SAPS, területalapú támogatásban részesültek. Így feltételezhetjük, hogy nem az uniós forrásból működő, valamennyi jogosult területre kifizethető támogatás motiválta a termelőket az egyes kultúrák művelésbe vonásában. 2015-től a támogatási rendszer átalakult, s új ösztönző jelent meg, melynek hatása mérhetővé válik. [9] A 2014. évi 69805 forintos területalapú támogatáshoz viszonyítva a 2015. évi 72 358 jelentős eltérést nem mutat. Ennél jóval szignifikánsabb a többlet, mely a kötött jogcíme keretében érhető el. Ennek mértéke a 2015. évi kérelmek alapján 58 386 forint volt hektáronként. Az új jogcím révén az előző évi szinthez képest 47%-al több, összesen mintegy 130 ezer forintnyi támogatás vált igényelhetővé, mely jelentősen növelte a termelők érdeklődését. [8]

Az elemzés a közvetlen támogatások igénylésekor alkalmazott Egységes Kérelem keretében megadott területek adataiból indul ki. A kérelmezés során a termelőknek a hasznosítási kód feltüntetésével kell azonosítani a vetett kultúrát. Az elemzés 2010 és 2016 közötti időszakban feldolgozott hasznosítási kódokra támaszkodik. 2010 és 2015 között az Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) által jóváhagyott, közvetlen támogatásra jogosult területek adatai képezik a számítások alapját. [8] A 2016-os év vonatkozásában a kérelmezési adatok vizsgálata valósul meg. Az elemzés során leíró statisztikai módszerek felhasználására kerül sor. A vizsgált során áttekinthető, hogy (1) milyen mértékben alakult a az elmúlt időszakban a nevesített kultúrák vetésterülete, (2) kimutatható-e növekedés illetve csökkenés a támogatás hatására, (3) az intézkedés második évében milyen folyamatokat lehet kimutatni?

3. Eredmények

Amennyiben a fehérjenövények 7 éves igénylési adatait tekintjük át látható, hogy a fehérjenövények esetében igen jelentős hatással járt a termeléshez kötött támogatás bevezetése. Míg összesen 5 éve alatt lényegében nem változott, stagnált illetve 2013-ban csökkent az érinett

kultúrák vetésterülete, 2015-ben 35%-al nőtt az összes szemes fehérjenövényvel bevetett terület, ugyanakkor 2016-ban már némi korrekció eredményéént az előző évi magas bázishoz mérten 15%-os csökkenés figyelhető meg. (1. táblázat)

1. táblázat: A szemes fehérjenövények vetésterülete (2010-2016, hektár)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Szójabab	45 791	46 060	42 644	40 451	42 908	76 719	60 137
Lóbab	142	234	189	149	199	39	79
Csillagfürt (fehér, sárga, kék virágú)*	418	286	230	827	622	580	667
Száraz (sárga) borsó	15 046	12 408	13 036	10 600	13 532	2 279	3 120
Csicseri borsó	33	11	22	65	97	157	54
Takarmányborsó (tavaszi és őszi)*	2 556	3 124	5 919	7 383	8 528	7 483	9 389
Mezei borsó	76	429	23	50	94	1 604	1 975
Szemes fehérje növények összesen	64 061	62 552	62 062	59 524	65 979	88 862	75 420
Összesen (ezer ha)	4 966,9	4 956,7	4 991,7	4 945,2	4 980,5	4 992,2	4 956,0

Forrás: EK adatok alapján saját számítás, 2016

Megjegyzés: * A csillagfürt illetve a takarmányborsó esetében összesített adat.

A 2015. évi közel 23 ezer hektáros növekmény alapvetően a szója terület növekedésének tudható be, hiszen ennek nagysága mintegy 34 ezer hektárral bővült. Figyelemre méltó, hogy a lóbab, a csillagfürt, a takarmányborsó, de különösen a sárgaborsó esetében figyelhető meg a mérséklődés. A folyamat mögött meghúzódó magyarázatok egyike, hogy a vonatkozó hazai rendelet által rögzített minősített vetőmag használat, a fémzárolt szaporítóanyag igazolása e kultúrák esetében érdemi nehézséget okozhatott. Hiszen korábbi gyakorlat alapján többen rendszeresen nem használtak minősített alapanyagot, inkább az előző évi termés egy részét fogták vissza vetőmag célra. Ezt a megközelítést erősíti, hogy a mezei borsó esetében, melynél a vonatkozó rendelet alapján nem kell a szaporítóanyag használatot igazolni, nagymértékben emelkedett a kultúrák által lefedett terület 2015-ben. Ez szemmel láthatóan azok számára kedvező, akik (eddig pl. sárgaborsót termesztettek) nem akartak teljes körűen megfelelni az előírásoknak, de mégis részt kívántak venni a programban. Ugyanakkor megállapítható, hogy a szemes fehérjenövények közül a vetés területét illetően egyértelműen kiemelkedik a szója

A 2016. évi kérelmezési adatok vizsgálata során megfigyelhető némi visszarendeződés. Az előző évi fellendülés, és területnövekedés utáni korrekció előzetesen várható volt. Több termelő az új rendszer első évi tapasztalatának összegzése után módosít a vetésszerkezetén. A legnagyobb csökkenés a csicseri borsó (66%) valamint szója (22%) esetében volt kimutatható, míg a többi kisebb bázisról induló kultúra esetében emelkedést lehet megfigyelni. Arányaiban kimutatható növekedést a lóbab (103%) és a szárazborsó (29%) esetében a legjelentősebb. Ugyanakkor, ha területi szinte megjelenő változást nézzük látható, hogy a szója 16 ezer hektáros csökkenése után érdemi elmozdulás a takarmányborsó területének növekedésekor figyelhető meg. Noha ezek a kultúrák már korábban is jelentős vetésterülettel bírtak, az egész jogcím keretében az abszolút befutó a mezei borsó amely már 2014-2015 fordulóján 17-szer több területen termett mint korábban és ez még további 23%-al 1975 hektárra nőtt 2016-ban.

A területi adatok értékelésével hasonló iránymutatható ki a részvevő termelőknek nézzük meg. Látható, hogy a szója termesztésbe vágott bele a legtöbb termelő, bár – vélhetően a korábban jelzett ok miatt – a mezei borsót is számos termelő termesztésbe fogta. Az új szabályozási rendszernek is köszönhetően a vizsgált időszak első öt évében megjelenő évi két ezer körüli szójatermesztői létszám másfélszeresével nőtt. Ennek hatására emelkedett közel 88%-al a szemes fehérjenövényeket termelő gazdálkodók száma. (2. táblázat) Igaz 2016-ban 24%-al csökkent a szójatermesztők száma, de mivel a többi kultúra esetében új termelők is beléptek, a termelői összlétszám csak 15%-al, közel ezer termelővel csökkent.

2. táblázat: A szemes fehérjenövények termesztők száma (2010-2016, termelő)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Szójabab	1 915	1 954	1 783	1 707	1 877	5 157	3 592
Lóbab	22	21	18	20	21	13	16
Csillagfürt (fehér, sárga, kék virágú)*	101	64	82	91	144	197	175
Száraz (sárga) borsó	1 179	767	684	632	782	198	223
Csicseri borsó	8	5	6	12	18	24	20
Takarmányborsó (tavaszi és őszi)*	411	417	641	685	938	1 289	1391
Mezei borsó	7	18	5	7	10	250	285
Szemes fehérje növények összesen	3 643	3 246	3 219	3 154	3 790	7 128	6040
Összesen (ezer ha)	179 610	176 067	175 549	175 901	176 192	174 208	173394

Forrás: EK adatok alapján saját számítás, 2016

Megjegyzés: * A csillagfürt illetve a takarmányborsó esetében összesített adat.

Amennyiben a szemes fehérjék legjelentősebb szereplője, a szója termesztésre koncentrálunk látható, hogy itt is két fő szakaszra osztható a vizsgált időszakot. Látható, hogy a támogatás hatása egyértelműen megjelenik, jelentős mértékben növelve a művelt terület nagyságát valamint a résztvevők körét. (3. táblázat)

3. táblázat: A szójatermesztésben érintettek megoszlása (2010-2015, termelő, hektár, %)

Év	Szója termeszítő (db)	Szóján kívül egyéb kultúrája is van (db)	Szójaterület nagysága (ha)	Összes SAPS terület nagysága (ha)	A szója aránya a teljes gazdaságon belül, átlag
2010	1 915	1 762	45 790,95	437 224,37	10,5%
2011	1 954	1 793	46 059,66	441 213,09	10,4%
2012	1 783	1 683	42 643,77	416 413,89	10,2%
2013	1 707	1 612	40 450,57	438 362,08	9,2%
2014	1 877	1 762	42 908,11	441 210,33	9,7%
2015	5 100	4 878	76 718,79	820 369,54	9,4%
2016	3 592	3 488	58 864,40	625611,91	9,4%

Forrás: EK adatok alapján saját számítás, 2016

A termeléshez kötött támogatás bevezetésének előtti időszakban évében lényegében stagnál a területnagyság és azon termelők száma is, akik egyéb kultúrák mellett termesztnek szóját is. Az érdemi motivációt a támogatás jelentette, ugyanakkor – vélhetően adminisztratív terhek (pl. vetőmag címke igazolási, kérelmezési, hozam igazolási problémák) és termesztéstechnológiai nehézségek miatt –2016-már terület és termelői csökkenésre került sor. A számokból az is egyértelműen megjelent, hogy valamennyi év esetében átlagosan 9-10%-nál nagyobb arányt nem képvisel a szója az egyéb kultúrák közül. Tehát nem válik dominánssá, továbbra is vetésforgó részeként tekintenek rá a gazdák, és nem fő növényként termesztik.

A szójaterületek arányának csökkenése emellett arra is utalhat, hogy sokan csak „próbaképpen„ kezdtek a művelésbe és csak kis területen ismerkedtek a szója speciális termesztés technológiájának elsajátításával vagy. Lehetséges magyarázat az is, hogy egyre inkább a nagyobb összterületű gazdaságok folytatnak szója termesztés, akik terültén arányaiban kisebb súlyt képvisel a szója. Ennek keretében utalni kell arra a sajátosságra is, hogy a vetésváltás keretében, elsődlegesen kórtani, de gyomirtási okok miatt napraforgó, repce, mustár, len valamint

önmaga után nem szabad vetni és alapvetően 4-5 évente kerülhetne a szója ugyanarra a táblára, hiszen a talajra és az utóveteményekre kifejtett hatást ilyen időtávon kedvező. [2]

A termesztési sajátosságok, a feszes technológiai előírások betartása, többek számára, – még a szakmai szövetség által kifejtett hathatós ismeretterjesztő és szaktanácsadási tevékenység ellenére is – nehézséget okoz. [6] Ezen túl a klimatikus sajátosságoknak, egyes termőtájak mikroklímájának is jelentős termésformáló hatása van, aminek a jelentősére a termelő egy része csak a termesztés első időszaka után vesz komolyan.

Érdeemes megvizsgálni, hogy milyen mértékben léptek be új szereplők a szójatermesztők közé a vizsgált időszakban, valamint az első termeléshez kötött év után milyen mértékben távoztak. A kérdés megválaszolására érdemes megnézni, hogy a bemutatott hét éve alatt hányszor vetettek szóját az egyes termelők. Ebben az időszakban összesen 8760 termelő foglalkozott legalább egy alkalommal szójatermesztéssel. (4. táblázat)

4. táblázat: A szójatermelők megoszlása szójatermés gyakorisága szerint (2010-2015, termelő, hektár)

	2016			2015			2016. évi kilépők		
	termelő (db)	összterület (ha)	átlagos terület (ha)	termelő (db)	összterület (ha)	átlagos terület (ha)	termelő (db)	összterület (ha)	átlagos terület (ha)
1	4743	7 503,3	1,6	5005	15 547,3	3,1	3775	13 375,0	3,5
2	1994	15 547,3	7,8	1161	6 209,7	5,3	764	3 439,6	4,5
3	722	6 209,7	8,6	600	4 456,2	7,4	325	1 923,0	5,9
4	432	4 456,2	10,3	357	3 650,5	10,2	157	1 307,2	8,3
5	294	3 650,5	12,4	287	5 467,6	19,1	94	1 124,1	12,0
6	246	5 467,6	22,2	382	16 029,8	42,0	53	1 034,2	19,5
7	329	16 029,8	48,7						
Összesen	8760			7792			5168		

Forrás: EK adatok alapján saját számítás, 2016

Csupán az érintettek alig 4%-a, 329 olyan termelő volt, aki a teljes vizsgált időszakban, minden éven termelt szóját. Esetükben jelent meg a legnagyobb átlagos szója területnagyság, 48,7 hektár. Így ez a kör vélelmezhetően a legprofesszionálisabb termelőket tömöríti. Amint csökken a résztvevők száma, látható, hogy csökken a területnagyság is. Így arra a megállapításra lehet jutni, hogy a próbálkozók nem kockáztatnak, és kis területen próbálják ki a szója termesztést. Ezzel együtt a termelésben eltelt idővel egyenesen arányosan nő a vetett terület nagysága.

A fentiekben túl figyelemre méltó, hogy miként alakult a 2016-ban „távozók” aránya. A szójatermesztéssel véglegesen vagy csak ideiglenesen felhagyók száma igen magas, 5168. ezek közül 3775 volt, aki az időszakban csak egyszer vetett szóját. Ezeknek minegy 52%-a, 1995 – 13374 hektáron gazdálkodó – olyan termelő volt aki csak 2015-ben vetett először, tehát vélelmezhetően a támogatás hatására kezdett szójával foglalkozni. A 2016. évi támogatási év esetében megemlítést igényel az is, hogy a nagyszámú kilépők ellenére, mintegy 7503 hektár bevonásával 968 termelő vágott először a szójatermesztésbe.

4. Következtetések

A fenti elemzések alapján megállapítható, hogy a termeléshez kötött támogatások az agrárpolitikai folyamatok rendszerében kiemelkedő szerephez jutnak egyes ágazatok működése során. A KAP reform keretében, lehetővé vált, hogy a változó piaci, termelési és értékesítési adottságokkal küzdő szektorok esetében hathatós és érdemi szakpolitikai eszköz szolgálja a termelők és egyes ágazatok érdekeit.

A vizsgálatok rámutatnak, hogy a támogatott szemes fehérje növények – és ezen belül különösen a szója – esetében a termeléshez kötés a korábbi célzott támogatásól mentes időszakhoz képest jelentős termőterület növekedést eredményezett. Egyértelmű, hogy a fehérjenövények esetében látványosankimutatható a célzott, termeléshez kötött támogatás hatása. A támogatás összege vonzó volt a termelők számára, egyes szemes kultúrák esetében döntően adminisztratív okokra visszavezethető akadályok hatására mégis csökkent a területnagyság. Ugyanakkor kimutatható, hogy nemcsak a terület, hanem a termelők száma is bővül.

Az is egyértelmű, hogy a 2016-os év esetében kiigazításra került sor, és a több esetben túlzott várakozások után a követelmények teljesítése miatt többen is feladták a termelés folytatását. Az adatok vizsgálata alapján megállapítható, hogy jelentős volt azon termelők köre, akik csak próbaképpen, vélhetően a támogatás hatására vágtak bele a szója termesztésbe. Közel két ezer termelő a 2015. évi az első kérelmezési év után már nem folytatott termelés. Erre a már említett feszes technológiai elősírások valamint az igényléssel kapcsolatos adminisztratív terhek jelenthetnek magyarázatot.

Irodalomjegyzék

- [1] Baksa A. - Vásáry M (szerk.) [2015]: A Közös Agrárpolitika alkalmazásának keretei - A 2015-től működő piaci intézkedések és közvetlen támogatások hazai feltételrendszere, A közgazdasági-módszertani képzés fejlesztéséért Alapítvány, p. 176
- [2] Bocz E. (szerk) (1992): Szántóföldi növénytermesztés, Mezőgazda Kiadó Budapest p. 887
- [3] Európai Parlament és a Tanács [2013]: Az Európai Parlament és a Tanács 1307/2013/EU rendelete a közös agrárpolitika keretébe tartozó támogatási rendszerek alapján a mezőgazdasági termelők részére nyújtott közvetlen kifizetésekre vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 637/2008/EK és a 73/2009/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről
- [4] Földművelésügyi Miniszter [2015]: 9/2015. (III. 13.) FM rendelet a termeléshez kötött közvetlen támogatások igénybevételének szabályairól
- [5] Földművelésügyi Minisztérium [2012]: Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020, A magyar vidék alkotmánya, <http://videkstrategia.kormany.hu/index> letöltés dátuma 2016. 02. 01
- [6] Jámbor A. - Mizik T. (szerk.) [2014]: Bevezetés a Közös Agrárpolitikába. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. 268 p.
- [7] Magyar Szója Nonprofit Kft. [2015]: Technológiák <http://magyarszoja.hu/tudastar/technologiak/> a letöltés dátuma: 2016. 01. 23
- [8] Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (2016) Egységes kérelem IIER adatbázis
- [9] Vásáry M. [2016]: A termeléshez kötött támogatás – Ágazati hatások, a szója esetében tapasztalható sajátosságok In: Takácsné György Katalin (szerk.) Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között: XV. Nemzetközi Tudományos Napok. 1704 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2016.03.30-2016.03.31. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2016. pp. 1629-1637. (ISBN:978-963-9941-92-2)